O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
JAMOAT XAVFSIZLIGI UNIVERSITETI

# YO‘L TRANSPORT HODISALARINI TAHLILI, EKSPERTIZASI VA PROFILAKTIKASI

**Darslik**

TOSHKENT

BBK 39.33
A-95

O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti kengashida ma’qullangan. 2022-yil 30-sentabr 2 -sonli bayonnoma.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan nashr etishga ruxsat etilgan. 2023-yil 17-iyuldagi 314-sonli buyrug‘i asosida nashr etishga ruxsat etildi

**Mualliflar jamoasi:**

D.A.Axmedov, B.A.Aliboyev, Sh.E.Janiyev, B.X.Abduraimov.

Yo‘l transport hodisalarini tahlili, ekspertizasi va profilaktikasi. Darslik – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti, 2024. – 319 b.

Ushbu darslik “Yo‘l transport hodisalarini tahlili, ekspertizasi va profilaktikasi” fanining o‘quv dasturlari asosida ishlab chiqilgan. Darslikda yo‘l-transport hodisalarining tahlili, ularni kelib chiqish sabablari, ekspertizasi va profilaktikasiga oid ma’lumotlar keltirilgan.

Darslikda keltirilgan nazariy ma’lumotlar, sxemalar va chizmalardan nafaqat o‘quv jarayonida, balki mustaqil tayyorgarlik mashg‘ulotlarida ham samarali foydalanish imkoniyatini beradi.

Darslik oliy harbiy ta’lim muassasalari kursantlari uchun mo‘ljallangan bo‘lib, undan avtotexnik ekspertizasida faoliyat yurituvchi mutaxasislar ham foydalanishlari mumkin.

**Taqrizchilar:**

| | |
|---|---|
| **Kalauov S.A.** | O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi Avtomobil tayyorgarligi kafedrasi boshlig‘i, t.f.n., dotsent |
| **Selimanova S.M.** | O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti, Jamoat xavfsizligini ta’minlash kafedrasi boshlig‘i, y.f.d., professor |

© O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti, 2023

# M U N D A R I J A

**KIRISH** ..... **3**
**I BO'LIM. YO'L-TRANSPORT HODISALARI TAHLILI VA ULARNING KO'RSATKICHLARI** ..... **5**
**I BOB. YO'L-TRANSPORT HODISASI** ..... **5**
1.1. O'zbekiston Respublikasida yo'l harakatini tashkil etish bo'yicha me'yoriy-huquqiy xujjatlar ..... 5
1.2. Yo'l-transport hodisasi tushunchasi ..... 8
1.3. Yo'l-transport hodisalarining kelib chiqish sabablari ..... 9
1. 4. Yo'l-transport hodisalarining turlari va fazasi ..... 11
Nazorat savolari ..... 14
**II BOB. YO'L-TRANSPORT HODISALARINING TAHLIL KO'RSATKICHLARI VA STATISTIKASI** ..... **15**
2.1. Yo'l-transport hodisalarining tahlil ko'rsatkichlari ..... 15
2.2. Yo'l-transport hodisalarini tahlil qilish usullari ..... 17
2.3. Yo'l-transport hodisalarini hisobga olishning huquqiy asoslari ... 19
2.4. Ma'lumotlarning ishonchliligi ..... 31
2.5. Yo'l-transport hodisalari haqida qo'shimcha ma'lumotlar olish 34
2.6. Dunyoda sodir bo'layotgan yo'l-transport hodisalari ..... 40
2.7. O'zbekiston Respublikasida sodir etilgan yo'l-transport hodisalari tahlili ..... 41
Nazorat savolari ..... 44
**III BOB. YO'L-TRANSPORT HODISALARINI SODIR ETILISHIDA INSON OMILI** ..... **45**
3.1. Insonlarning psixofiziologik xususiyatlari va ularning yo'l-transport hodisasiga ta'siri ..... 45
3.2. Yo'l-transport hodisasi sodir etilishida inson yoshining o'rni ..... 47
3.3. Haydovchilarning reaksiya vaqti ..... 49
Nazorat savollari ..... 59
**II-BO'LIM. YO'L-TRANSPORT HODISALARINING EKSPERTIZASI** ..... **61**
**IV BOB. YO'L-TRANSPORT HODISALARI EKSPERTIZASINI TASHKIL QILISH** ..... **61**

4.1. Ekspertizaning mazmuni va yo‘l-transport hodislari asosiy elementlarining tavsifi ..... 61
4.2. Ekspertiza o‘tkazishning maqsad va vazifalari ..... 62
4.3. Yo‘l-transport hodisalari bo‘yicha sud-ekspertizasi ..... 66
4.4. Sud-ekspertizasi turlari ..... 68
4.5. Ekspertning kompetentligi ..... 69
Nazorat savollari. ..... 74
**V BOB. EKSPERTIZANI AMALGA OSHIRISH ..... 75**
5.1. Ekspertiza o‘tkazish uchun boshlang‘ich ma’lumotlar ..... 75
5.2. Yo‘l-transport hodisasini o‘rganishda avtotexnik-ekspertning ishtiroki ..... 86
5.3. Ekspertiza bosqichlari ..... 88
5.4. Yo‘l-transport hodisasi mexanizmini aniqlash ..... 92
5.5. Ekspert xulosasi ..... 99
5.6. Yo‘l-transport hodisalari ekspertizasini amalga oshirishda qo‘llaniladigan zamonaviy texnik vositalar ..... 102
Nazorat savollari ..... 106
**VI BOB. YO‘L-TRANSPORT HODISASI YUZ BERGAN JOYNI KO‘ZDAN KECHIRISH ..... 107**
6.1. Umumiy qoidalar ..... 107
6.2. Yo‘l-transport hodisasi yuz bergan joyidagi izlar ..... 109
6.3. Yo‘l va atrofdagi obyektlarda qoldirilgan izlar ..... 110
6.4. Transport vositasidagi izlar ..... 117
6.5. YTH joyidagi o‘lchash ishlari. Yo‘l-transport hodisasining sxemalarini tuzish ..... 121
6.6. Transport vositalarining to‘qnashuv joyi koordinatlari va bazaviy chiziqlar ..... 122
6.7. Avtomobil yo‘lining parametrlari ..... 124
6.8. Chorrahalarning tasniflanishi ..... 133
6.9. Yo‘l-belgilari, chiziqlari va inshootlari ..... 135
Nazorat savollari ..... 143
**VII BOB. TRANSPORT VOSITASINI KO‘ZDAN KECHIRISH 144**
7.1. Transport vositasini tashqi ko‘zdan kechirish ..... 144

7.2. Transport vositasining texnik holatini tekshirish..... 145
7.3. Tormoz tizimi..... 147
7.4. Rul boshqaruvi..... 149
7.5. Tashqi yoritish asboblari..... 150
7.6. G'ildiraklar va shinalar..... 151
7.7. Oyna tozalagichlar va oyna yuvgichlar..... 152
Nazorat savollari:..... 152
**VIII BOB. TRANSPORT VOSITASI HARAKATINI HISOBLASH..... 153**
8.1.Transport vositasining tekis harakati..... 153
8.2. Avtomobilning tormozlanish jarayonini hisoblash..... 155
8.3. Avtomobilning harakat parametrlarini hisoblash..... 157
8.4. Avtomobilning xavfsiz tezliklari..... 162
Nazorat savollari:..... 165
**IX BOB. TRANSPORT VOSITASIDA PIYODANI URIB YUBORISH..... 166**
9.1. Transport vositasida piyoda bilan to'qnashuv sabablari va ekspertning vazifalari..... 166
9.2. Piyoda harakatining parametrlari..... 169
9.3. Piyoda bilan to'qnashuvning mexanizmi..... 174
9.4. Transport vositasi va piyoda harakatini to'qnashuvdan oldingi va to'qnashuvdagi hisobi..... 177
9.5. Ko'ndalang yo'nalishda harakatlanayotgan piyoda bilan to'qnashuv..... 181
9.6. Transport vositasining o'zgarmas tezligida piyoda bilan to'qnashuv..... 184
Nazorat savollari:..... 186
**X BOB. TRANSPORT VOSITALARINING MANYOVRLARINI HISOBLASH..... 187**
10.1. Transport vositasining kritik tezliklari..... 187
10.2. Manyovrlar turlari..... 195
10.3. YTH tahlilida manyovrni hisoblash..... 205
Nazorat savollari:..... 210

**XI BOB. TRANSPORT VOSITALARINI TURLI TO‘QNASHUVLARDAGI EKSPERTIZASI ..... 211**
11.1. Qarama-qarshi yo‘nalishdagi to‘qnashuvlar ..... 213
11.2. Bir yo‘nalishdagi to‘qnashuvlar ..... 223
11.3. Yon tomonlama to‘qnashuvlar ..... 227
Nazorat savollari ..... 236
**XII BOB. CHEKLANAGAN KO‘RINUVCHANLIK VA KUNNING QORONG‘U VAQTIDAGI YO‘L-TRASNPORT HODISALARI EKSPERTIZASI ..... 237**
12.1. Cheklangan ko‘rinuvchanlik xususiyatlari ..... 237
12.2. Transport vositalarining qorong‘i vaqtlarda harakatlanish xususiyatlari ..... 238
12.3. Umumiy ko‘rinuvchanlikning uzoqligi ..... 242
12.4. To‘siq ko‘rinuvchanligining uzoqligi ..... 243
Nazorat savollari: ..... 254
**XIII BOB. YO‘L-TRANSPORT HODISALARINING PROFILAKTIKASI ..... 255**
13.1. Yo‘l-transport hodisalari profilaktikasi tushunchasi ..... 255
13.2. Davlat tashkilotlari va ta’lim muassasalari atrofida harakat xavfsizligini ta’minlash tizimi ..... 257
13.3. Davlat tashkilotlari va ta’lim muassasalari atrofida YTHlarining oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar ..... 259
13.4. Yo‘l harakati xavfsizligini ta’minlashda targ‘ibotning o‘rni.... 260
Nazorat savollari ..... 262
**XIV BOB. YO‘L-TRANSPORT HODISALARINI OLDINI OLISHDA QO‘LLANILADIGAN TEXNIK VOSITALAR ..... 263**
14.1. Yo‘l harakatini tashkil etishning texnik vositalari ..... 263
14.2. Yo‘l belgilari, chiziqlari, svetoforlar, yo‘l inshootlari va texnik vositalarga qo‘yiladigan talablar hamda ularni qo‘llash qoidalari .... 263
14.3. Yo‘l harakatini nazorat qilishda qo‘llaniladigan texnik vositalar 272
14.4. YTHlarini oldini olishda kuzatuv kameralari, radarlarning o‘rni276
Nazorat savollari ..... 278

**XV BOB. YO‘L-TRANSPORT HODISALARINI OLDINI OLISHDA QO‘LLANILADIGAN ZAMONAVIY XAVFSIZLIK TIZIMLARI ..... 279**
15.1. Yo‘l-transport hodisalari profilaktikasini ta’minlashda avtomobil ishlab chiqaruvchilarning o‘rni. Xalqaro standartlar ..... 279
15.2. Zamonaviy avtomobillarning passiv va aktiv xavfsizlik tizimlari 283
Nazorat savollari ..... 292
**XVI BOB. YO‘L HARAKATI HAVFSIZLIGINI TAMINLASHDA HARAKAT ISHTIROKCHILARINING O‘ZARO MUNOSABATLARI ..... 293**
16.1. Yo‘l harakati xavfsizligini ta’minlash ..... 293
16.2. Yo‘l harakati ishtirokchilari tushunchasi va ularning o‘zaro munosabatlari ..... 296
16.3. Yo‘l harakati xavfsizligini ta’minlashda piyodaning o‘rni ..... 299
16.4. Yo‘l harakati xavfsizligini ta’minlashda yo‘lovchining o‘rni .. 302
16.5. Yo‘l harakati xavfsizligini ta’minlashda haydovchining o‘rni. 304
Nazorat savollari ..... 312
**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ..... 313**

**D.A.AXMEDOV, B.A.ALIBOYEV,**
**SH.E.JANIYEV, B.X.ABDURAIMOV**

# YO‘L TRANSPORT HODISALARINI TAHLILI, EKSPERTIZASI VA PROFILAKTIKASI

**Darslik**

Texnik muharrir: Murakayeva Z.I.

Bosishga ruxsat berildi: 10.01.2024. Buyurtma № 8. Format 60x84/16
Times New Roman garniturasi bilan raqamli usulda chop etildi.
Hajmi: 20,0 sh.-b.t. Adadi 20 nusxa

O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti bosmaxonasi